

Skarvrusäterns historia

... från 1800-talet till nutid.

Ingemar Westin

2012-03-05

Skarvrusäterna var en av många brukade sätrar i Funäsdalen med omnejd. Sätern utgjorde en viktig förutsättning för bondens överlevnad i västra Härjedalen. Denna skrift berättar om bakgrunden till säterlivet, vad som hände vid laga skifte 1898 och vad som hände när brukandet upphörde 1960. Efter ca 30 år fick sätern nytt liv. Den nya näringen gör sitt intåg med turister och stugfolk. Sätern planläggs till att bli ett tomtområde. Nybyggarna bildar en samfällighet för att ta vara på det nya livet på sätern. Skriften ställer frågan om den sista resten från gamla tiden ska bevaras. Likaså förklaras varför sätern kallas "Halvarsvallen".

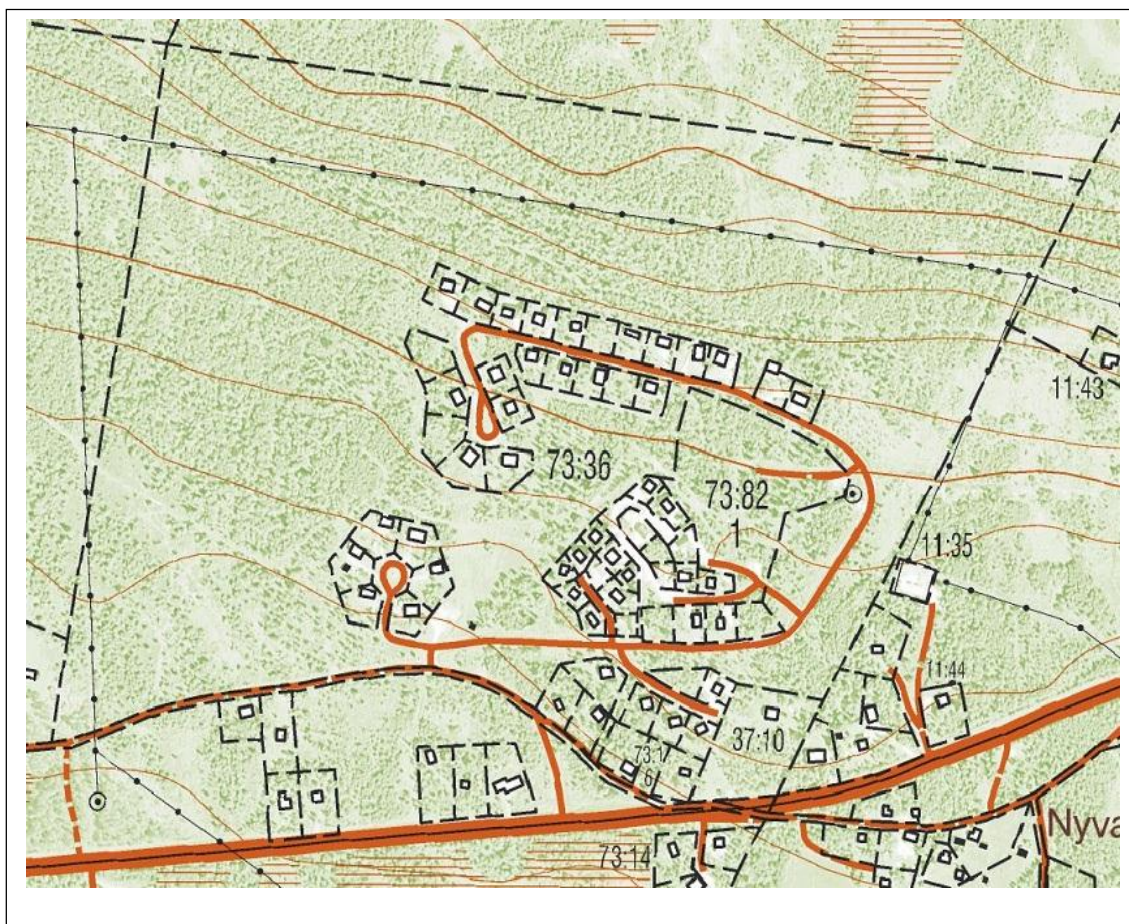
Skarvrusätterns Samfällighetsförening

Ett avgränsat område som det vi äger i Skarvrusätterns Samfällighetsförening förtjänar att dokumenteras. I detta dokument beskrivs området som det ser ut idag. Därefter följer en beskrivning över hur samfällighetsföreningen kom till. För att knyta ihop dagens område med hur det en gång såg ut ges en historisk återblick över Skarvrusätterns plats i samhällsutvecklingen från tidigt 1800-tal till dagens samhälle med turism som en av de näringar som bär upp utvecklingen. I en avslutande betraktelse ställs frågan om det som återstår av historiska lämningar ska bevaras eller om det som fortfarande syns i naturen ska få uppslukas av densamma.

Namnet "Skarvruet" härrör från "Skarv" och "ruet". "Skarv" kommer troligen från det samiska begreppet "Skarru" som betyder – lång avsats i en klippvägg. Den andra delen i begreppet, "Ruet" betyder höjdrygg eller mindre fjäll. Det kan också stå för – höjd där skogen glesnar och får fjällkaraktär. Namnet "Skarvruet":s koppling till den natur vi känner känns helt riktigt.

Området

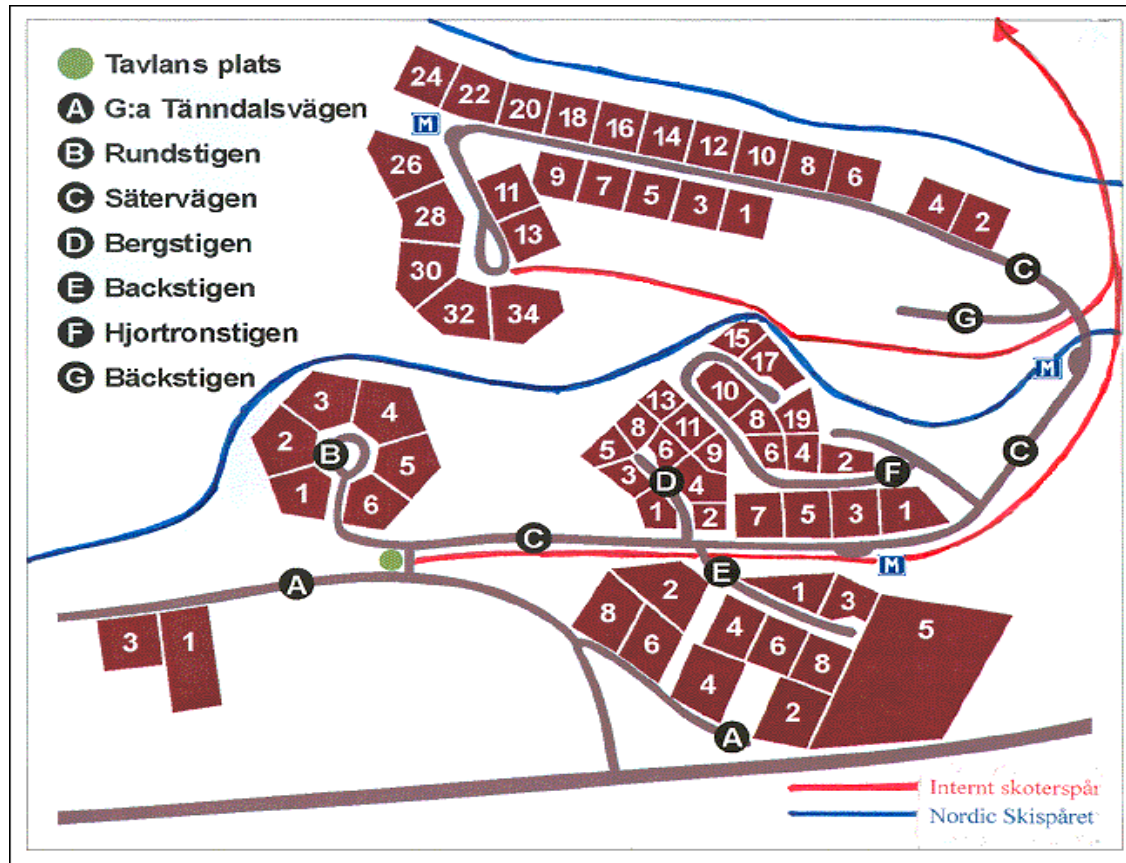
Skarvrusättern ligger i västra Härjedalen 8 km väster om Funäsdalen. Området ligger på en söderslutning väster om Skarvruet med utsikt över Rödfjället. Fastigheten omfattar 37 ha (se bild nedan).

Inom föreningens område finns för närvarande (våren 2012) 82 tomter varav 58 är bebyggda. Av de 24 obebyggda tomterna ingår 16 i det planlagda området (fastigheten 73:82) vid Bäckstigen.

Två av Nordic Skis längdspår är dragna genom Skarvrusättern. Det finns alltså möjlighet att åka längdskidor från tomten och ut på välpreparerade spår både öster- och västerut.

Generellt skoterförbud finns för körning på våra vägar och i terrängen inom området. Det finns möjlighet för samfällighetens boende att åka på vårt interna skoterspår upp på fjället till allmän skoterled. För detta finns avtal med berörd markägare och dispens från kommunen.

Vägar inom området ägs, liksom all mark utöver tomtmark, av föreningen. Föreningen upphandlar skötsel av vägarna. Varje höst ordnar föreningen en gemensam arbetsdag där föreningens medlemmar utför rensnings- och underhållsarbeten. Vatten- och avloppsanläggningen inom området ägs också av föreningen. Kommunen levererar sommar- och vintervatten till en anslutningspunkt. Sophämtning sker enligt kommunens reglemente. En process har inletts för övertagande av sophämtning i egen regi.

Tomtområdet blir till

År 1960 lämnade fjällkorna Skarvrusättern. En epok var slut, en ny stod för dörren. Den sista bonden var Halvar Jonasson. Halvar Jonasson arrenderade sätern av Per Hammar. Senare markägare var Jöns Eriksson, en systerson till Per Hammar. Eriksson sålde råmarken till Kullenbergbyggen AB i Göteborg. Under 1980-talet deltog bolaget, som de flesta andra fastighetsbolag, i spekuleringen kring de allt högre fastighetspriserna. Fastighetsköpen finansierades med lån ofta via nyskapade finansbolag. Det gick i slutändan inte så bra. Kullenbergs tillhörde de företag som försvann i fastighets- och finanskrisen i början av 1990-talet. Dessförinnan hade man hunnit skapa bl.a. området i Hållan och Fjällkällan. Fastighetsbolag på obestånd kom att tas över av olika banker. I denna omstrukturering placerades tomtområdet i bolaget Provinsia. Även detta bolag kom på obestånd. Ansvarig bank såg till att byggandet av vägar, vatten och avlopp slutfördes.

Den första detaljplanen fastställdes 1989. De första markarbetena påbörjades 1990 och avslutades 1991. I samband med att de första tomterna bebyggdes bildades Skarvrusäterns Samfällighetsförening 1990. Vägar, vatten- och avloppsanläggningar övergår därmed i föreningens ägo.

1980-talets fastighetsäventyr i Sverige avslutades för Skarvrusäterns del genom att Curt Norberg köpte all mark som inte var tomtmark. Detta köp genomfördes 1991. Fjälltomter i Härjedalen AB köpte vid samma tillfälle 16 tomter, bl.a. på Rundstigen.

Curt Norberg tecknade ett nytt exploateringsavtal med kommunen 1994. Detta avtal omfattade tidigare detaljplanlagd tomtmark inom det område som idag omfattas av Bergstigen och Hjortornstigen. För fullföljande av exploateringsavtalet ändrades detaljplanen från 1989. Denna ändring fastställdes 1996. Arbetena utifrån den reviderade detaljplanen pågick åren 1996 till 2004.

År 1997 köpte föreningen all icke planlagd mark av Curt Norberg, plus mark ovanför den planlagda marken.

År 2002 tog dåvarande markägaren Birgitta Norberg (änka efter Curt Norberg) initiativ till att slutföra den påbörjade exploateringen på Bergstigen och Hjortornstigen. Försäljningen av det nya förtätade området startade 2003. Inom något år hade samtliga 18 tomter sålts.

Det sista planlagda men inte exploaterade området kring Bäckstigen (fastigheten Funäsdalen 73:82) tomtavstyckades år 2007, 16 nya tomter bildades. Dessa har ännu inte (våren 2012 sålts). Köparen av detta område är familjerna Tjellström/Biasoletto.

Skarvrusäterns historia

Bakgrund

Skarvrusäterns historia är en del av västra Härjedalens historia. Sedan urminnes tider har samer verkat i området. Skarvrusäteren ligger inom Tännäs samebys traditionella område. För att öka statens skatteintäkter uppmuntrades nyodling av mark. Den s.k. avvitringen ökade jordbrukets areal. Med ökad inflyttning av bönder till de Norrländska skogarna och de västra fjällerna kom samernas betesområden att begränsas.

I slutet av 1600-talet upptäcktes kopparmalm i Funäsdalsfjällen. Ljusnedal och Bruksvallarna kom att bli platsen för de första nybyggarna som skulle exploatera fyndigheten. Gruvdriften kunde inte utföras helt på egen hand. I spåren efter gruvarbetarna följde nybyggarna med fokus på jordbruk, boskapsskötsel och fiske. 1760 upphörde kopparhanteringen för att i stället övergå till järnmalmshantering. Denna verksamhet pågick till 1871. Därefter sysslade Ljusnedals bruk med jordbruk och boskapsskötsel. Historien om bruket kan inte förbigås utan att nämna den bittra strid som pågick mellan ett 30-tal torpare i Bruksvallarna och Ljusnedal och dåvarande ägaren brukspatron William Farup. Under åren 1860 till 1893 kämpade parterna om rätten till torparnas hus och mark. Farup segrade men torparna fick upprättelse efter Farups död 1893 då staten köpte bruket med mark och alla torp.

Självhushållningens principer kom att betyda allt i detta avlägsna fjällområde. Bevisligen har fjällbönder verkat redan under 1500-talet. Allt fler bevis i form av byggnader finns från mitten av 1700-talet. På vår grannsäter Sandåsvallen finns ett "störrös" från 1786. Ett störrös är ett kokhus. Där fanns en öppen eld direkt på jordgolvet. I taket fanns en öppning för röken. Sandåsvallen är värt ett besök. Från vår informationstavla går man ca 1 km efter gamla Tännalsvägen. Strax innan man kommer ner på nya vägen går en väg snett upp till höger. Denna väg leder fram till

Sandåsvallen. Sandåsvallen är den sista aktiva sätern med djur i Funäsdalen. Den femte generationen bor idag permanent på sätern.

Säteren

Livet i västra Härjedalen liknade inte det liv självhushållningen skapade i kustlandet eller i inlandet. Förutsättningarna var sämre. Av denna anledning var man tvungen ta tillvara på alla möjligheter. Livet kretsade kring gården. Till gården hörde med självklarhet den närmaste marken men också sätern, skogen, potatisåker och fiskevattnen.

Under juni månad flyttade man från gården i Funäsdalen till sätern med djur och utrustning. Inte förrän i oktober flyttade man tillbaka. För att kunna sköta alla sysslor och leva på sätern uppfördes ett antal hus. På en typisk säter fanns ett bostadshus, en eller flera ladugårdar, ett kokhus (störröset), fåhus för får och getter, ett stall samt en mjölkbod byggd över en bäck för kylning.

Av nedanstående bild framgår byggnaderna på Skarvrsäteren.

Huset längst till vänster är det s.k. störröset, kokhuset. Idag finns där endast ett antal björkar ute på den öppna sätern. Huset till höger var ett kombinerat bostads- och kokhus. Idag finns endast grunden kvar. Husen i mitten är två ladugårdar. Av det vänstra huset finns endast rester av grund och några stockar. Av ladugården till höger finns två väggar. Taket är inrasat (se bild på omslaget).

Säterns betydelse kan inte nog betonas. I grunden var den en förutsättning för djurhållningen. Sätern användes för betning och slåtter. Där tog man tillvara mjölken och tillverkade bl.a. ost, grädde, smör och messmör.

År 1938 hade Skarvrusättern fint besök då Prins Wilhelm slog sig ner i störröset. Prinsen besökte Funäsdalen i samband med filminspelningen av "Flickan från fjällbyn".

Prins Vilhelm läsande sina dikter i ett av husen på Skarvrusättern.

Ägandet av sätern

En gårds produktion avgjorde hur många kor, får, hästar osv man kunde försörja. I fjällbygderna var gårdens produktion för liten. Därför måste man ta tillvara allt som kunde bidra till försörjningen. För att skapa praktiska förutsättningar valde man att bygga nära varandra. På så sätt kunde man hjälpas åt samtidigt som det var lättare att hålla björn och varg på avstånd från sätern. Sålunda kom bönderna i Funäsdalen att bruka flera sätrar samtidigt. Ända upp till fyra sätrar kunde brukas av en bonde. Före växelbrukets införande i landet i stort tillämpade bönderna i fjälltrakterna detta redan från början. Den magra jorden tvingade brukaren till varsamhet och gödsling. Av denna anledning var det nödvändigt med flera sätrar.

År 1898 var det sista året med gemensamma sätrar. Detta år genomfördes slutligen laga skiftesreformen. Bakgrunden var att öka produktiviteten i jordbruket. Små avstyckade tegar och skogskiften belägna lite här och där hade skapat stora problem i brukandet av marken. Skiftesstadgan, "Laga skifte" togs av riksdagen 1827 och förnyades 1866. Skiftesstadgan upphörde först 1927. I västra Härjedalen genomfördes Laga skifte mellan åren 1893 till 1898.

Före laga skifte tillhörde Skarvrusättern gården "Uthuset". Uthuset var gården längst österut i Funäsdalen. Uthuset har sitt ursprung från "Uttus", vilket betyder en avstyckning. I detta fall en avstyckning från Östgården, den gård som ligger i vägkorset när man svänger upp mot Bruksvallarna. Uthuset är sålunda den gård som ligger uppe och öster om kullen (där liften finns idag). Av denna anledning kallades sätern "Uthusvallen". Vid laga skiftet tilldelades Uthusvallen bonden Per Hammar. Per var bonde på det s.k. "Nylandet" vilket var det sista jordbruket västerut i byn (idag mitt emot husvagnscampingen). Per Hammar arrenderade ut sätern till bonden Jonas Halvarsson (f 1862 – d 1950). Jonas var son till Halvar Ingebretsson (f 1802 – d 1879) som kom att kallas "Embres" därav gårdsnamnet Embres. Jonas var gift med torpardottern Märet Persdotter Busk från Norge (f 1860 – d 1931). De fick åtta barn. Sonen Halvar tog över Embresgården. Det är som synes förklarligt att sätern kom att kallas "Halvarsvallen".

Här ses Halvar Jonasson (f 1892 – d 1962) lämna Embresgården i Funäsdalen med sina fjällkor för vandring till Skarvrusättern. Bilden är tagen den 26 juni 1958. Halvar var sjuklig de sista åren och dog 1962. Embresgården låg på höjden söder om dagens liftstation, strax bortom de nybyggda bostadsrättshusen, de med torvtak

En syster till Halvar blev hushållerska hos Per Hammar. Maria som hon hette var ogift men fick två barn. Dottern Ingeborg gift Bent tillbringade somrarna på sätern. På bilden ses Ingeborg Bent koka mjölk i störröset på sätern. Bilden togs 1946. Ingeborg är faster till Nike Bent. (Nike Bent har sex topptio-placeringar i världscupen fem i störtlopp, en i kombination och en i super-G.)

Dagens samhälle med sin bas i turism har sina rötter i historien.

På 1930-talet fanns det i Tännadalen ca 30 sätrar med människor och djur. De människor som verkade på denna tid skulle idag konstatera att Tännadalen växt igen. Dåtidens öppna landskap finns inte längre kvar. Sly och fjällskog har återtagit marken.

Kulturhistoriskt intresse?

Kvar från den gamla tiden finns en lada och rester av ladugården (se bild på första sidan). I söderväggen på ladugården finns en stock som mäter 62 cm i bredd. Den är utomordentligt vackert färgad av solens strålar under mer än hundra år. Själva stocken torde komma från en jättetall som troligen slog rot från tiden när Gustav Vasa åkte vasaloppet för första gången (se bilden nedan).

Varje år när renarna passerar på väg upp till fjället slår de läger på sätern ett par timmar till en halv dag. Nedanför ladugården har gödsel genom åren skapat ett frodigt gräs. Där samlas många renar. Ett antal renar tar sig alltid upp på det raserade taket. När de står där och spanar blir man orolig för söderväggen. Den lutar betänkligt.

Finns det intresse för bevarande av ladugårdens två återstående väggar?

Källor:

Hemsidan för Härjedalens Fornminnesförening Gård och Säter Arkivet: gosa.info

”Vad berättar ortnamnen i Härjedalen? -en studie av ortnamn med samisk anknytning på fjällkartan Z8”, Ann- Charlotte Sjaggo

Intervju med: Lars Johansson, Härjedalens Fornminnesförening, Gårds och Säterarkivet
Sven Hammar, Bonde i fjärde generationen, Funäsdalen
Mats Norberg, Byggare och entreprenör, Funäsdalen

Citat från skriften: ”Härjedalen – en del av Sápmi”:

”Tålmodighet är den enda möjliga hållningen hos människor som inte har besegrat eller anser sig kunna besegra naturen”

”Den traditionella livsstilen är att leva av det som vattnet och marken ger i årlig ränta, att bruka och inte förbruka”